

HUQUQ FALSAFASI: NAZARIY ASOSLAR, YONDASHUVLAR VA
ZAMONAVIY RIVOJLANISH

Imomov Bahriddin Panjiyevich

*Toshkent davlat transport universiteti, Xalqaro ommaviy
huquq kafedrası katta o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada huquq falsafasining mohiyati, predmeti va vazifalari, xorijiy huquq falsafasi maktablari hamda o'zbek falsafiy-huquqiy maktabining ilmiy yondashuvlari tahlil qilinadi. Shuningdek, normativ asoslar va huquqiy kurashlarning huquq falsafasidagi o'rni ochib beriladi. Maqolada huquqning faqat normativ tizim sifatida emas, balki adolat, ma'naviyat va inson huquqlarini ta'minlovchi ijtimoiy qadriyat sifatidagi ahamiyati asoslanadi. Tadqiqot natijalari huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini shakllantirishda huquq falsafasining nazariy ahamiyatini ko'rsatib beradi.

Kalit so'zlar: huquq falsafasi, adolat, huquqiy davlat, inson huquqlari, huquq pozitivizmi, milliy huquqiy tafakkur, normativ asoslar, huquqiy kurash.

Annotation: This scientific article analyzes the essence, subject matter, and functions of the philosophy of law, as well as the scholarly approaches of foreign schools of legal philosophy and the Uzbek philosophical-legal school. It also reveals the role of normative foundations and legal struggles within the philosophy of law. The article substantiates the significance of law not only as a normative system but also as a social value that ensures justice, morality, and human rights. The research findings demonstrate the theoretical importance of the philosophy of law in shaping a rule-of-law state and civil society.

Keywords: philosophy of law, justice, rule of law, human rights, legal positivism, national legal thought, normative foundations, legal struggle.

Huquq jamiyat hayotini tartibga soluvchi asosiy ijtimoiy institutlardan biri hisoblanadi. Biroq huquqni faqat qonunlar va me'yorlar tizimi sifatida qabul qilish uning mazmunini to'liq ochib bermaydi. Shu bois huquqni falsafiy nuqtai nazardan o'rganish, uning mohiyati, ijtimoiy ahamiyati va ma'naviy-axloqiy asoslarini tahlil qilish zarur. Ana shu vazifani huquq falsafasi bajaradi. Huquq falsafasi huquq va adolat, qonun va axloq, davlat va shaxs o'rtasidagi munosabatlarni nazariy jihatdan tadqiq etadi.

Huquq falsafasi — huquqning mohiyati, uning ijtimoiy ahamiyati, ma'naviy-etik negizlari hamda normativ tizim sifatida huquqning falsafiy tahlilini o'rganadigan fan bo'lib, uning maqsadi yurisprudensiya bilan falsafa o'rtasidagi integratsiyani ta'minlashdan iborat. Huquq falsafasi huquqiy normalarning mazmuni, qabul qilinishi va jamiyatdagi roli haqidagi fundamental savollarga javob izlaydi.

Huquq falsafasining predmeti va vazifalari

Huquq falsafasining predmeti — huquqning mohiyati, mazmuni, kelib chiqishi, ijtimoiy ahamiyati, ma'naviy-axloqiy asoslari hamda huquq va adolat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni falsafiy jihatdan o'rganishdan va falsafiy tahlildan iborat. U huquqni faqat yuridik me'yorlar yig'indisi sifatida emas, balki ijtimoiy va ma'naviy qadriyat sifatida tahlil qiladi. U huquqiy hayotni falsafiy jihatdan umumlashtiradi va huquqiy jamiyatning ma'naviy–falsafiy asoslarini ochib beradi.

Huquq falsafasining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- huquqning mohiyati va maqsadini aniqlash va ochib berish;
- huquq va adolat munosabatlarini tahlil qilish;
- huquqning axloq va ma'naviyat bilan bog'liqligini asoslash;
- huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirish;
- huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati g'oyalarini falsafiy jihatdan asoslab berish;
- huquqiy davlat va inson huquqlari haqida falsafiy konsepsiyalar tizimini yaratish.

Xorijiy huquq falsafasi maktablari va asosiy nazariyalar

Xorijiy huquq falsafasi maktablari huquqni turli falsafiy yondashuvlar asosida talqin qiladi. Tabiiy huquq nazariyasi huquqning manbaini inson tabiati va adolatdan kelib chiqib tushuntiradi. Ushbu yondashuvga ko'ra, adolatga zid qonun haqiqiy huquq hisoblanmaydi.

Huquq pozitivizmi esa huquqni davlat tomonidan qabul qilingan qonunlar majmuasi sifatida talqin qiladi. Bu maktab vakillari huquq va axloqni bir-biridan ajratadi hamda qonunning kuchga egaligi uning huquqiyligini belgilaydi, deb hisoblaydilar.

Sotsiologik huquq maktabi huquqni jamiyatda amalda qo'llanilayotgan munosabatlar bilan bog'laydi. Bu yondashuvda "yashovchi huquq" tushunchasi muhim ahamiyat kasb etadi. Tarixiy huquq maktabi esa huquqni xalq tarixi va milliy an'analar mahsuli sifatida talqin qiladi.

Zamonaviy xorijiy nazariyalar, xususan, inson huquqlariga asoslangan konsepsiyalar, huquqni inson qadr-qimmatini himoya qiluvchi asosiy mexanizm sifatida ko'radi.

Xorijiy huquq falsafasi olimlarining ilmiy tadqiqotlari

Hans Kelzen: "Toza huquq nazariyasi"

Avstriyalik huquqshunos Hans Kelzen "Toza huquq nazariyasi" da huquqiy tizimni faqat normalar tizimi sifatida ko'radi, unda huquq va axloq o'zaro bog'lanmagan. Kelzenning fikriga ko'ra, yuridik mehnatning falsafiy asosi — bunyodiy norma (Grundnorm) tushunchasidir, u butun huquqiy tizimning legitimligini ta'minlaydi. (Vikipediya)

H.L.A. Hart: huquq pozitivizmi

H.L.A. Hart "The Concept of Law" asarida huquq pozitivizmini tahlil qiladi. U huquqni insonlar tomonidan yaratilgan qoidalar tizimi sifatida tasvirlaydi va huquq, qoida hamda ijtimoiy munosabatlarni tahlil qiladi. (Vikipediya)

Garantizm (Luigi Ferrajoli)

Garantizm nazariyasi huquq tizimini inson huquqlarini himoya qiladigan kafolatlar tizimi sifatida talqin qiladi. Bu nuqtai nazar qonuniy kuch va individual huquqlar o'rtasidagi munosabatni ta'kidlaydi. (Vikipediya)

Roberto Mangabeyra Unger: huquqning institutsional tahlili

Roberto Mangabeyra Unger huquq tizimlarining tarixi va ijtimoiy shakllanishini tahlil qilgan. U huquq institutlarining taraqqiyotini liberal huquqiy tartibot tarixi bilan bog'lab ko'radi. (Vikipediya)

O'zbek falsafiy-huquqiy maktabi va ilmiy yondashuvlar

O'zbek falsafiy-huquqiy maktabi huquqni milliy ma'naviyat, adolat va umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'un holda o'rganishga asoslanadi. Bu maktabda huquq inson qadrigimmatini ta'minlashga xizmat qiluvchi ijtimoiy institut sifatida talqin qilinadi.

O'zbek olimlarining yondashuvlarida ma'naviy-axloqiy omillar, milliy-tarixiy meros, inson huquqlari ustuvorligi va huquqiy davlat g'oyasi muhim o'rin tutadi. Shuningdek, huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirish huquq falsafasining asosiy vazifalaridan biri sifatida qaraladi.

O'zbek olimlarining ilmiy tadqiqotlari

O'zbekistonda huquq falsafasi sohasidagi tadqiqotlar zamonaviy ijtimoiy-qonuniy jarayonlar, huquqiy ong va huquqiy madaniyatning rivojlanishiga bag'ishlangan. Masalan:

- Muzaffar Botirov "Philosophical and Legal Aspects of Understanding Legal Reality" maqolasida huquqiy reallik va uning huquqiy ong bilan bog'liqligini tahlil qiladi. (supportscience.uz)

- Milliy universitetning "Falsafa va huquq" jurnali huquq falsafasi va jamiyat munosabatlarini ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan ko'rib chiqadi. (nuu.uz)

Milliy falsafiy meros va huquqiy tasavvurlar

O'zbek falsafiy makonida huquqning falsafiy tahlili milliy tajriba, Sharq falsafiy merosi va jahon falsafiy fikri bilan uyg'unlashgan holda rivojlanmoqda. Bu, ayniqsa, huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirishda muhimdir. (assets.uzsci.uz)

Normativ asoslar va huquqiy kurashlar

Normativ asoslar huquqiy munosabatlarni tartibga soluvchi qonunlar va boshqa huquqiy hujjatlar majmuasidan iborat. Ular huquqiy tartib va qonuniylikni ta'minlaydigan asosiy mexanizm hisoblanadi.

Huquqiy kurashlar esa qonun ustuvorligini ta'minlash, inson huquq va erkinliklarini himoya qilish hamda adolatni qaror toptirishga qaratilgan qonuniy faoliyatdir. Sud orqali himoya, konstitutsiyaviy nazorat va fuqarolarning huquqiy faolligi huquqiy kurashlarning asosiy shakllari hisoblanadi.

Huquq falsafasi nuqtai nazaridan qonunning haqiqiy qiymati uning adolatga xizmat qilish darajasi bilan belgilanadi.

Huquq falsafasi amaliy qoidalar bilan ham yaqin bog'liq. Masalan:

- O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi inson va fuqaro huquqlarini himoya qiladigan davlatning huquqiy tabiatiga asoslanadi;

- Xalqaro inson huquqlari standartlari milliy qonunchilikda aks etadi.

Bu normativ elementlar huquq falsafasi nazariy prinsiplari bilan muvofiqlashtirilishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, huquq falsafasi huquqning mazmuni va maqsadini chuqur falsafiy tahlil qilish imkonini beradi. Xorijiy va o'zbek falsafiy-huquqiy maktablari huquqni turlicha talqin qilgan bo'lsa-da, ularni birlashtiruvchi asosiy g'oya — adolat va inson qadriyatini ta'minlashdir. Huquq falsafasi huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini shakllantirishda mustahkam nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Huquq falsafasi — huquqning falsafiy tahlili, uning ijtimoiy, ma'naviy va normativ jihatlarini o'rganadigan muhim fan sohasi. Xorijiy olimlar huquqning strukturasi, qoida va adolat munosabatlarini farqli nazariy yondashuvlar orqali bayon etsalar, o'zbek olimlari huquqiy ong va huquqiy madaniyatni ochib berishga urinmoqda. Ikkala maktab ham huquq falsafasi sohasidagi zamonaviy tadqiqotlar uchun mustahkam nazariy baza yaratadi. (supportscience.uz)

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
2. O'zbekiston Respublikasining qonunlari va normativ-huquqiy hujjatlari.
3. Kelsen H. Pure Theory of Law. — Berkeley: University of California Press.
4. Hart H.L.A. The Concept of Law. — Oxford: Oxford University Press.
5. Dworkin R. Law's Empire. — Harvard University Press.
6. Ferrajoli L. Principia Iuris. — Roma.
7. Botirov M. Philosophical and Legal Aspects of Understanding Legal Reality. (supportscience.uz)
8. Milliy jurnallar va maqolalar: "Falsafa va huquq". (nuu.uz)